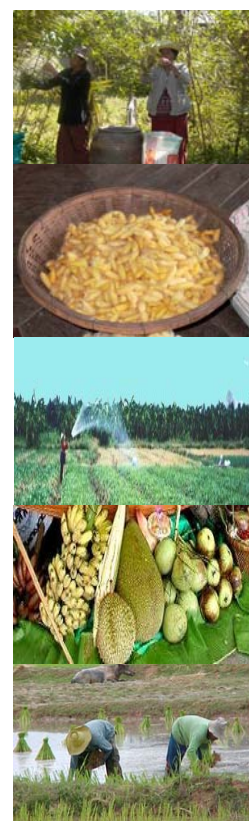

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาติ ทองอยู่

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอนี้เป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านจากรัฐบาล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในกิจกรรมการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสรรเงินลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของการสร้างสมความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อก่อรูปขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากจุดยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้มุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้จะมาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะร่วมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้าร่วมกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเอาชนะอุปสรรค และปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้าง หมายถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้อุณหภูมิทุนชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีพลวัตของการปรับเปลี่ยนมาจากอดีต ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมาหากิน การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษารณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ได้รับกองทุนหมู่บ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนถึงสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะผู้วิจัยหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีการเชื่อมโยงอะไรบ้าง (เช่น ทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบตลาดสาธารณะูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์การสนับสนุน ฯลฯ) โค้งบ้างที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นภาพรณ์ หะวานนท์

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

สุรวุฒิ ปัดไธสง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ
เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ
อภิชาติ ทองอยู่

คำนำ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ในโครงการวิจัย ประเมินผลกองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.ดร. นภาพร หะวานนท์ เป็นอย่างสูงที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยส่วนตัวแล้วได้ใช้ประสบการณ์การทำงานกับหมู่บ้านทั้งจากการทำงานพัฒนาในหมู่บ้านมาแต่อดีตและประสบการณ์จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหมู่บ้านที่ผ่านมา เมื่อประสานเข้าด้วยกันทำให้ได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาที่ทำงานวิจัยขึ้นนี้ ขณะเดียวกันก็ต้องขอขอบคุณนักวิจัยของแต่ละหมู่บ้านที่ร่วมมือกัน อย่างดีในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะ ดร.ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย อาจารย์พรวิทย์ และ อาจารย์เบญจลักษณ์ ธราพร คุณมนัส หามาลา คุณธวัชชัย กุลวงษ์ และผู้ประสานงาน กลางที่เป็นนักวิจัยร่วมอย่างคุณลาวัลย์ ชลศึกษ์ ตลอดจนนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยในโครงการฯ ทุกท่าน รวมทั้งผู้ช่วยเหลือในงานธุรการคุณณัฏฐา ไคว่นฤมิตร คุณจุฑามาส กันทอง และ คุณสุจิตรา ศรีธราคมฯ และที่สำคัญคือ ชาวบ้านทุกท่านในทั้ง 9 หมู่บ้านที่ได้ให้ความร่วมมือ อย่างดียิ่งต่องานวิจัยขึ้นนี้

หวังว่าผลของงานวิจัยขึ้นนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน สังคม และงานที่เกี่ยวข้อง ตามสถานภาพ และความมุ่งหวังที่พึงมี โดยเฉพาะกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านที่กำลัง ดำเนินการอยู่

อภิชาติ ทองอยู่

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (executive summary)	i
บทที่	
1) วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสรุปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย	2
1.3 วิธีการศึกษาวิจัย	2
1.4 ชื่อหมู่บ้านและตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน	4
1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย	7
2) หมู่บ้าน : พื้นฐานสังคมเศรษฐกิจกับการเคลื่อนไหวเพื่อเอาตัวรอด	28
2.1 กำเนิดหมู่บ้าน : การก่อตั้งและการเลือกพื้นที่ทำกิน	28
2.2 พื้นฐานสังคม-วัฒนธรรมของหมู่บ้าน	38
2.3 เส้นทางปฏิสัมพันธ์กับสังคม-เศรษฐกิจนอกหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลง	51
2.4 เศรษฐกิจครัวเรือน : กายภาพ จิตสำนึก การเอาตัวรอด	
และความสัมพันธ์กับระบบตลาด	57
3) กองทุนหมู่บ้าน : สถาบันสินเชื่อกับเศรษฐกิจครัวเรือน	91
3.1 การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน : สถานการณ์โดยภาพรวมและการบริหารกองทุน	91
3.2 จิตสำนึกและพฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนกับกองทุนหมู่บ้าน	107
3.3 บทสรุปและข้อเสนอว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจครัวเรือน	126
4) การปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน	110
4.1 การเข้าสู่พื้นฐานและการเรียนรู้ร่วมกัน	111
4.2 การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเพื่อเสริมศักยภาพครัวเรือน	115
4.3 การพัฒนากองทุนในวงจรเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน	121
บรรณานุกรม	125
บรรณานุกรมสัมภาษณ์	127

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (executive summary)

รายงานโครงการวิจัยประเมินผลกองทุนหมู่บ้านส่วนวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ได้ดำเนินการวิจัยเป็นเวลา 12 เดือน นับจากเดือน มิถุนายน 2545 เป็นต้นมา กระบวนการในการวิจัยได้อาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และชาวบ้าน โดยเริ่มจากการคัดเลือกพื้นที่ที่จะทำการวิจัย ซึ่งการคัดเลือกพื้นที่ไม่ได้กำหนดเกณฑ์อะไรเป็นพิเศษ เพียงแต่พยายามเน้นเลือกหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็งหรือค่อนข้างอ่อนแอในการดำเนินกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน โดยอาศัยคำชี้แนะจากกลุ่มคนและองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งได้คัดเลือกได้ 9 หมู่บ้านดังนี้ คือ 1) จากความเห็นของราชการ 1 หมู่บ้าน คือ บ้านปากกล้วย 2) จากความเห็นของนักวิชาการ 2 หมู่บ้าน คือ บ้านชนอน และบ้านทุ่งฝักปลา 3) จากความเห็นขององค์กรเอกชน 5 หมู่บ้าน คือ บ้านแดง บ้านภูเกวียน บ้านคลองเย็น บ้านเล บ้านตรอกตาซวด ซึ่งทั้ง 9 หมู่บ้านมีที่ตั้งกระจายอยู่ดังนี้ ในภาคอีสาน 6 หมู่บ้าน ภาคตะวันออก 2 หมู่บ้าน ภาคใต้ 1 หมู่บ้าน สภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละจุดตั้งหมู่บ้านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งเขตที่ราบลุ่มเขตเชิงเขา เขตภูเขา และเขตชายฝั่งทะเล สภาพสังคมเศรษฐกิจก็มีทั้งสภาพที่ค่อนข้างเป็นชนบท กึ่งชนบท และสภาพเมือง

รายงานวิจัยชิ้นนี้มีทั้งหมด 4 บทด้วยกัน เนื้อหาของแต่ละบทมีดังนี้ บทที่ 1) เป็นเรื่องของวัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีวิจัยฯ บทที่ 2) เป็นเรื่องการศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้าน บทที่ 3) เป็นเรื่องของกองทุนหมู่บ้านกับพฤติกรรมของผู้ใช้สินเชื่อและชาวบ้านทั่วไป และบทที่ 4) เป็นเรื่องการศึกษาปฏิบัติการในกิจกรรมของหมู่บ้าน การศึกษาวิจัยในขั้นต้น เป็นการศึกษาลึกถึงความเคลื่อนไหวของสังคมเศรษฐกิจของชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายโดยอาศัยการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกับชาวบ้านในรูปแบบที่เป็นธรรมชาติ ใช้การเสวนาแบบกลุ่มและกับเฉพาะตัวเป็นเครื่องมือคู่กับสังเกตความเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและร่วมใช้ชีวิตบางช่วงเวลาในหมู่บ้าน ผลของการศึกษาวิจัยพบว่าเส้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง มีพัฒนาการทางประวัติร่วมกันมานาน ลักษณะของสังคมเศรษฐกิจเป็นแบบแผนของครัวเรือนในสังคมประเพณีที่ดิ้นรนอยู่รอดโดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก มีการกระจายแรงปรับตัวงานเพื่อสร้างกิจกรรมกับระบบธรรมชาติในพื้นที่ทำกินของตน ความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือนดำรงอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและศักยภาพตามธรรมชาติของตัวเอง เส้นทางเศรษฐกิจเช่นนี้มีพัฒนาการควบคู่กับเศรษฐกิจในระบบตลาดมาโดยตลอด ทำให้พัฒนาการทางด้านพฤติกรรมและจิต

ดำรงอยู่ตามกรอบแบบแผนเดิม ขณะที่บางส่วนก็เคยมีบทเรียนประสบการณ์เชิงลบในการเข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันสินเชื่อมาก่อน และส่วนที่เหลือในกลุ่มนี้ก็เป็นพวกที่หัวรั้นเกรงหรือกลัวที่จะมีความสัมพันธ์ข้อผูกพันที่เป็นแบบแผนทางกฎหมายหรืออิงกฎหมายทำให้ยึดมั่นอยู่กับเส้นทางการถ่ายเทแลกเปลี่ยนทรัพยากรแบบไม่เป็นทางการตามวัฒนธรรมของตัวเอง

จากผลรวมของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านเช่นนี้ ทางผู้วิจัยได้เสนอข้อสรุป 4 ประการ เพื่อการปรับทิศทางแนวทางในการดำเนินงานของกองทุนดังนี้คือ

1) เพื่อสนับสนุนคนในกลุ่มที่อยู่ใต้อาณัติของธนาคารเข้ากินค่าที่กระจายอยู่ตามหมู่บ้านทั่วไปได้มีโอกาสเข้าถึงกองทุน จำเป็นต้องปรับกฎกติกาให้สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานตามธรรมชาติของกิจกรรมเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้ รวมทั้งพัฒนามาตรการ เครื่องมือ และวิธีการที่จะช่วยให้คนกลุ่มนี้ได้เรียนรู้ที่จะสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนของตนเองตามสภาพและศักยภาพที่เป็นไปได้ ซึ่งอาจแบ่งสินเชื่อเป็นระยะการลงทุนแบบสั้น กลาง และยาว ฯลฯ เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในอนาคตต่อไปและเปิดโอกาสหรือสนับสนุนให้ร่วมกิจกรรมการผลิตในเครือข่ายของกลุ่มกิจกรรมใดกลุ่มหนึ่งที่เจ้าตัวต้องการและมีแรงปรารถนาที่จะเข้าร่วม

2) ในความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ใช้มิติในเรื่องของความยุติธรรมจะต้องสร้างช่องทางในมีพัฒนาการและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทางเศรษฐกิจ เพื่อเข้าสู่ความสัมพันธ์กับระบบตลาดให้มีความแข็งแกร่งขึ้น และควรจัดปรับการชำระคืนให้มีเวลาราว 2 ปี (ข้อเสนอจากชาวบ้านบางกลุ่ม) เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องอาศัยกำไรจากรอบการผลิตรอบที่สองหรือสาม แต่ทางผู้วิจัยเห็นว่าควรเปิดโอกาสแบบอิสระในการจัดปรับกฎระเบียบทั้งมวลเพื่อสนองตอบต่อพื้นฐานข้อเท็จจริงของสถานการณ์พร้อมกับมุ่งเน้นมาตรการในการส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความมั่นใจในระยะยาวให้กับการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวบ้านและในการบริหารกองทุน

3) การบริหารกองทุนควรจัดให้มีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคนในกลุ่มที่มีพฤติกรรมแบบหาเข้ากินค่า เพื่อจะได้รู้จักตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองที่ดำรงอยู่ในสังคมของประเทศ และลงทุนสนับสนุนให้มีการศึกษาสภาพเศรษฐกิจครัวเรือนเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวของคนกลุ่มนี้ให้มีการพัฒนาศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและมีสภาพเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ รวมทั้งมีโอกาสพัฒนาประสบการณ์เส้นทางกิจกรรมของตัวเอง พร้อมทั้งเสริมสร้างความแข็งแกร่งในการเกาะเกี่ยวกันในสถาบันทางสังคมของตัวเอง

4) ควรเปิดช่องทางและโอกาสให้ทั้งชาวบ้านและการบริหารกองทุน เพื่อสามารถยกระดับขึ้นเป็นสถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบครบวงจร โดยสามารถดำเนินกิจกรรมมากกว่าแค่เรื่องสินเชื่อ แต่สามารถที่จะทำนิติกรรมสัญญาการพัฒนาความร่วมมือกับสถาบันทั้งทางเศรษฐกิจการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวเอง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางข้อมูลและการให้คำปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจคู่ไปกับการพัฒนาขีดความสามารถในระดับครัวเรือน เพื่อเปลี่ยนผ่านจากความอ่อนล้าของเศรษฐกิจมาสู่การเป็นฐานรากที่เข้มแข็งมีอนาคต ทำให้ชาวบ้านไม่ตกวนอยู่ในชะตากรรมแบบ “ผู้ฉวยภัย” ต่อไป

ส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องการปฏิบัติการในงานวิจัยซึ่งได้ดำเนินการใน 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- 1) การเข้าสู่พื้นฐานและการลดช่องว่าง เพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย เป็นเรื่องของกระบวนการวิเคราะห์ค้นหาตัวตนทางกายภาพและจิตวิญญาณในเส้นทางเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเข้าใจตัวเองและตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองในโลกแวดล้อมนี้เป็นจริง
- 2) การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนโดยเน้นการส่งเสริมศักยภาพและเส้นทางเศรษฐกิจครัวเรือน กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การจัดการให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้านในงานวิจัยกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในสภาพภูมิศาสตร์แบบเดียวกันและข้ามพื้นที่ อีกส่วนหนึ่งเป็นการจัดสัมมนาดูงานแลกเปลี่ยนในกลุ่มกิจกรรมเฉพาะของแต่ละกิจกรรม ได้แก่ การเลี้ยงวัว การทอผ้า การประมง การปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งทำให้ผู้ที่อ่อนด้อยประสบการณ์ได้ปรับพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นในกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเอง และได้จัดการในการสนับสนุนกิจกรรม โดยได้สนับสนุนอุปกรณ์ (เครื่องเจาะน้ำบาดาล) ในการปรับโครงสร้างการผลิตให้กับกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนจากการทำนาอย่างเดียวมาเป็นสวนเกษตรผสมผสานระหว่างผลไม้กับพืชผักตามฤดูกาล สนับสนุนวัสดุในการทำปุ๋ยอินทรีย์ และจัดฝึกอบรมวิธีทำปุ๋ยอินทรีย์ จนเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในเขตหนองบัวลำภูขึ้น สนับสนุนการทำกระชังเพาะพันธุ์ปลู เพื่อเสริมปริมาณสัตว์น้ำในเขตอ่าวระยองให้กับหมู่บ้านชายฝั่งทะเล รวมทั้งจัดทำโครงการพันธมิตรเศรษฐกิจ โดยให้คนที่ขาดโอกาสและขาดประสบการณ์ได้มีโอกาสพัฒนาตัวเอง โดยอาศัยเครือข่ายการเลี้ยงวัวและเครือข่ายหัตถกรรมกลุ่มแม่บ้าน เข้าเสริมช่วยในบ้านคลองเย็น บ้านแดง บ้านโคกล่าม และสุดท้ายได้จัดศึกษาแนวทางการบริหารให้กับกลุ่มกรรมการกองทุนให้สามารถค้นคว้าหาแนวทางการบริหารจัดการกองทุนเพื่อตอบสนองทิศทางการสร้างความเข้มแข็งให้กับครัวเรือนและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมควบคู่กันไป เพื่อเตรียมความพร้อมในกิจกรรมการบริหารที่ก้าวหน้ากว่าการจะดำเนินกิจกรรมเพียงแค่ปล่อยสินเชื่อและทวงหนี้ตามที่เป็นอยู่

วิญญานของชาวบ้านบางกลุ่มได้ผ่นตัวเองเข้ากับโลกภายนอกของหมู่บ้าน สร้างการเรียนรู้และสร้างประสบการณ์จนสามารถปรับตัวสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบตลาดขึ้น จิตวิญญานและพฤติกรรมของชีวิตเศรษฐกิจแบบ “สังคมประเพณี” กับแบบ “ระบบตลาด” มีสภาพแตกต่างกันแต่มีพัฒนาการคู่ขนานในสังคมไทยตลอดมา ทำให้มีการเรียนรู้จากกันและกันโดยธรรมชาติ (ซึ่งไม่เพียงพอและไร้ระบบ) ในส่วนของกองทุนหมู่บ้านได้เข้าไปมีบทบาทในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมกับหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2544 โดยพื้นฐานแล้วสาระสำคัญของกิจกรรมแบบกองทุนหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องใหม่ต่อชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านได้มีบทเรียนทางด้านสถาบันสินเชื่อร่วมกับองค์กรของรัฐและเอกชน รวมทั้งกับธนาคารฯ มาไม่น้อยกว่าสองทศวรรษ เมื่อมีการตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นจึงเป็นการสร้างโอกาสทางด้านสินเชื่อทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของชาวบ้านในทั้ง 9 หมู่บ้าน ให้มีโอกาสฟื้นฟูขยายตัวเอง ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้สินเชื่อจากเครดิตหมู่บ้านมีอยู่ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มกิจกรรมปศุสัตว์ 2) กิจกรรมการเกษตรการปลูกพืชทั้งระยะสั้นและระยะยาว 3) กิจกรรมการประมง 4) กิจกรรมการค้าและบริการ 5) กิจกรรมด้านหัตถกรรมและ 6) กิจกรรมอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรมเหล้าพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมและจิตสำนึกของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีต่อกองทุนได้พบพฤติกรรมที่สำคัญจัดได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมแบบผู้กระทำการ ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองในฐานะผู้กระทำทางการเงินเมื่อนำสินเชื่อของกองทุนมาดำเนินการ เส้นทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้มีความเป็น “มืออาชีพ” (professional) มีความรอบรู้ในกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองอย่างดี มีประสบการณ์มายาวนาน สามารถอาศัยศักยภาพของตัวเองและการเกาะเกี่ยวกันทางสังคมตามวัฒนธรรมแบบของตน สร้างกิจกรรมให้สามารถอยู่รอดได้ในระบบตลาด แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนไม่มากนัก กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมต่อกองทุนหมู่บ้านในเชิงสัญลักษณ์ คือเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาใช้สินเชื่อหรือกู้ยืมกองทุนภายใต้ความคิดเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องความยุติธรรม ซึ่งคำนึงถึงมิติทางสังคมและการกระจายทรัพยากรโดยไม่ได้มีแผนการณ์หรือความรอบรู้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาก่อน แต่หลายคนในกลุ่มนี้ก็ได้ใช้เครดิตไปทดลองสร้างบทเรียนและประสบการณ์ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตัวเองคาดหวังว่าอาจประสบความสำเร็จ กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมกลุ่มนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับกองทุนฯ ส่วนกลุ่มที่ 3 เป็นพวกที่อยู่นอกความสัมพันธ์กับกองทุน เป็นกลุ่มที่ไม่อยากเข้ามาเกี่ยวข้องและเข้ามายุ่งกับกิจกรรมของกองทุน เนื่องจากมีสภาพหาเช้ากินค่ำและสามารถดิ้นรนเอาตัวรอดได้ตามประเพณีเศรษฐกิจที่เป็นมา กับทั้งได้ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของตนชัดเจนว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เครดิต ส่วนบางคนก็ต้องการ

สรุปแล้วข้อค้นพบที่สำคัญในกลุ่มนักวิจัยพบว่าเศรษฐกิจหมู่บ้านสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยสัญญาติญาณ และการจัดการตามแบบแผนของโครงสร้างตามประเพณีเศรษฐกิจเฉพาะตัวเอง ไม่ใช่เพราะการอัดฉีดเม็ดเงินลงไป หากแต่อยู่ได้เพราะแบบแผนการจัดการที่ทำให้เศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่กระจายอยู่ในชุมชนบรรลุผลในการจัดการทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ (ซึ่งอาจถูกเรียกว่าทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม หรือทุนทางเศรษฐกิจ) ซึ่งแน่นอนว่าเศรษฐกิจแบบนี้ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจแบบเงินตราโดด ๆ แต่เป็นเศรษฐกิจที่อาศัยการจัดการเชิงสังคมและวัฒนธรรมค่อนข้างสูง การอัดฉีดเม็ดเงิน (เช่น SIF มียาชาว่าแพลน) จึงเป็นเพียงกลไกมหภาคที่ไม่ได้มีผลอะไรมากมายต่อเศรษฐกิจหมู่บ้าน (อาจมีผลบ้างต่อเศรษฐกิจการเมือง หรือกลุ่มคนที่พึ่งพาภาคอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น) แต่ที่สุดแล้วอาจกล่าวได้ว่าถึงแม้ไม่มีเงินทุนเหล่านี้ ชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ได้ ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่าวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ได้มุ่งจะเสริมให้บรรลุเป้าหมายสำคัญในการตอบสนองให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจครัวเรือน โดยไม่ปล่อยให้การกักขังหรือระบบสินเชื่อของกองทุนเป็นกิจกรรมที่อยู่คนละส่วนกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจครัวเรือน หรือเป็นเพียงเงินทุนหมุนเวียนในระบบที่ช่วยลดแรงกดดันด้านดอกเบี้ยแก่เศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มที่เข้าไปกู้ยืมเงินกองทุนเท่านั้น

บทที่ 1

วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสรุปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์กำหนดไว้ในส่วนของ action research ดังนี้

- เพื่อสร้างความรู้ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบริหารและการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในระดับชุมชน โดยเฉพาะปัญหาในการดำเนินการที่ความเชื่อมโยงกับการบริหารโครงการในระดับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) และในระดับอื่น ๆ
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการของกองทุนชุมชนบรรลุเป้าหมาย โดยต้องประสานงานเพื่อความร่วมมือจากนักวิชาการ และบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่ขาดความพร้อมในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน เช่น ชุมชนที่ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ชุมชนที่ไม่มีผู้นำที่จะช่วยผลักดันให้การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านบรรลุเป้าหมาย ฯลฯ

พื้นฐานกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการได้เลือกพื้นที่หรือหมู่บ้านที่วางกรอบไว้กว้าง ๆ ว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็ง โดยมีสมมุติฐานของการวิจัยตั้งไว้ว่าจะช่วยเข้าไปสร้างเสริมกระบวนการศึกษาและปฏิบัติการให้พื้นที่ของการวิจัยนั้นสามารถพัฒนาศักยภาพให้มีขีดความสามารถในการพัฒนามากขึ้นกว่าที่ผ่านมา จากโจทย์ของการวิจัยฯ นี้ คณะผู้ทำการวิจัยกลุ่ม action research จึงมุ่งศึกษาพื้นฐานของสังคม-เศรษฐกิจของพื้นที่ที่ถูกเลือกเพื่อค้นหาตำแหน่งที่เป็นจุดตั้งพื้นฐานของเศรษฐกิจ สังคม และตัวตนที่แท้จริงของสมาชิกในหมู่บ้านภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอยู่อย่างมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เพื่อเข้าร่วมมือปฏิบัติการส่งเสริมให้กระบวนการดำเนินงานของการวิจัยที่พึงปฏิบัติดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับจิตสำนึกของคนในชุมชนและสอดคล้องกับพลวัตของสังคมและเศรษฐกิจที่ทำการศึกษาริวิจัย ภายใต้แนวทางของการมีส่วนร่วมระหว่างคณะผู้ร่วมงานวิจัยนี้กับชาวบ้านตามข้อกำหนดด้านเวลาและทรัพยากรของงานวิจัยที่มีอยู่อย่างจำกัด รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นผลการดำเนินการตั้งแต่ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2545

1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย

การคัดเลือกพื้นที่การศึกษาวิจัย คณะผู้วิจัยได้อาศัยข้อสมมติฐานจากกลุ่มหลากหลายที่ช่วยเสนอแนะ และคัดเลือกเอาจากข้อสมมติฐานของ 3 กลุ่ม ดังนี้ คือ

- 1) จากราชการในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธร
- 2) จากองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ จังหวัดหนองบัวลำภู ขอนแก่น สกลนคร และ ระยอง
- 3) จากนักวิชาการในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาและร้อยเอ็ด

ซึ่งหลังจากได้รับฟังข้อเสนอแนะจากกลุ่มต่าง ๆ แล้วคณะผู้วิจัยก็ได้สำรวจพื้นที่พร้อมกับสัมภาษณ์ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องแบบ ไม่เจาะลึก โดยหวังผลว่าการสุ่มคัดเลือกดังกล่าวจากกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนจะเป็นวิธีที่รวบรัดประหยัดทรัพยากรและเวลา อันเป็นข้อจำกัดที่มีอยู่ในการวิจัยครั้งนี้ ขณะเดียวกันในทางปฏิบัติก็จะได้โจทย์ข้อปัญหาที่หลากหลายอันจะนำสู่การค้นคว้าวิจัยที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างครอบคลุมต่อไป

1.3 วิธีการศึกษาวิจัย

วิธีการในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้โดยพื้นฐานแล้วเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเจาะข้อมูลด้านลึกของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ที่คัดเลือก วิธีการวิจัยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ สังเกต การศึกษาจากการบอกเล่า (oral study) และเข้าร่วมกิจกรรมกับหมู่บ้านเป็นวิธีปฏิบัติหลักในการสัมภาษณ์ การเสวนาจะทำทั้งแบบกลุ่ม เช่น กับกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน หรือกลุ่มชาวบ้านในระดับครัวเรือนแต่ละครัวเรือน และสัมภาษณ์เดี่ยวกับบุคคลบางคนสาระสำคัญของการสัมภาษณ์เป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน พลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณี ความเชื่อ สภาพการดำรงชีพ โครงสร้างครอบครัว ค่านิยม พฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือน รายได้ รายจ่าย การจัดการในกระบวนการผลิต ความสัมพันธ์ของครัวเรือน สังคม เครือญาติ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนกับระบบตลาด ตลอดจนถึงสถาบันสินเชื่อ (เครดิต) ในรูปของกองทุนหมู่บ้านและรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงศึกษาพลวัตของกิจกรรมด้านสินเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านและครัวเรือน ฯลฯ การสัมภาษณ์จะดำเนินการไปกับวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และสังเกตโดยตรง (direct observation) รวมทั้งศึกษาเอกสารบางส่วนของหมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณเท่าที่จำเป็น ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดจะนำมาทำการวิเคราะห์ 3 ระดับคือ

- 1) วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
- 2) ตรวจสอบข้อมูลที่ค้นพบ
- 3) วิเคราะห์เปรียบเทียบภายในหมวดหมู่และทำการตีความหมายโดยอาศัยพื้นฐานแนวทางของทฤษฎีฐานรากที่เชื่อมโยงกับพลวัตทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของชาวบ้าน

ซึ่งกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวจะนำมาเป็นเกณฑ์ ในการตีความอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างฐานความเข้าใจถึงกิจกรรมที่เป็นผลผลิตของจิตสำนึก จิตวิญญาณของผู้คนในฐานะของผู้กระทำทางเศรษฐกิจในเส้นทางวัฒนธรรมของตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พลวัตดังกล่าวจะนำสู่ความเข้าใจถึงพฤติกรรมของครัวเรือนอย่างเป็นจริงในแง่การดำรงชีพ การผลิต การบริโภค ปฏิสัมพันธ์กับระบบตลาด การได้มาซึ่งทรัพยากร และการรับผิดชอบต่อการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง รวมถึงศึกษาทุนในรูปของธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนเงินตรา ที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน ทั้งนี้อาศัยหลักการตีความแบบปฏิสัมพันธ์วิถียุคใหม่ ที่เป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์และการทำความเข้าใจร่วมกัน ร่วมกับการใช้แนวทางวิเคราะห์แบบปฏิสัมพันธ์ที่ส่งผลสะท้อนกลับ (reflexibility) ที่นำปรากฏการณ์เชื่อมโยงเข้ากับสังคมวัฒนธรรมที่พบเห็นในแบบแผนของความคิด 2 ทาง คือ “การรับรู้” และ “การมีส่วนร่วม” เพื่อสร้างความเข้าใจที่กระจ่างชัดต่อพัฒนาการของสังคมเศรษฐกิจและพฤติกรรมของครัวเรือนในการดำรงชีวิตและปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การวิจัยนี้จะปฏิบัติตามการภายใต้การเข้าร่วมกิจกรรมตามสภาพจริงของทรัพยากรและระยะเวลาที่งานวิจัยนี้ใช้อำนาจ

1.4 ชื่อหมู่บ้านและตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน

ในส่วนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้คัดเลือกหมู่บ้านในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน 9 พื้นที่ คือ

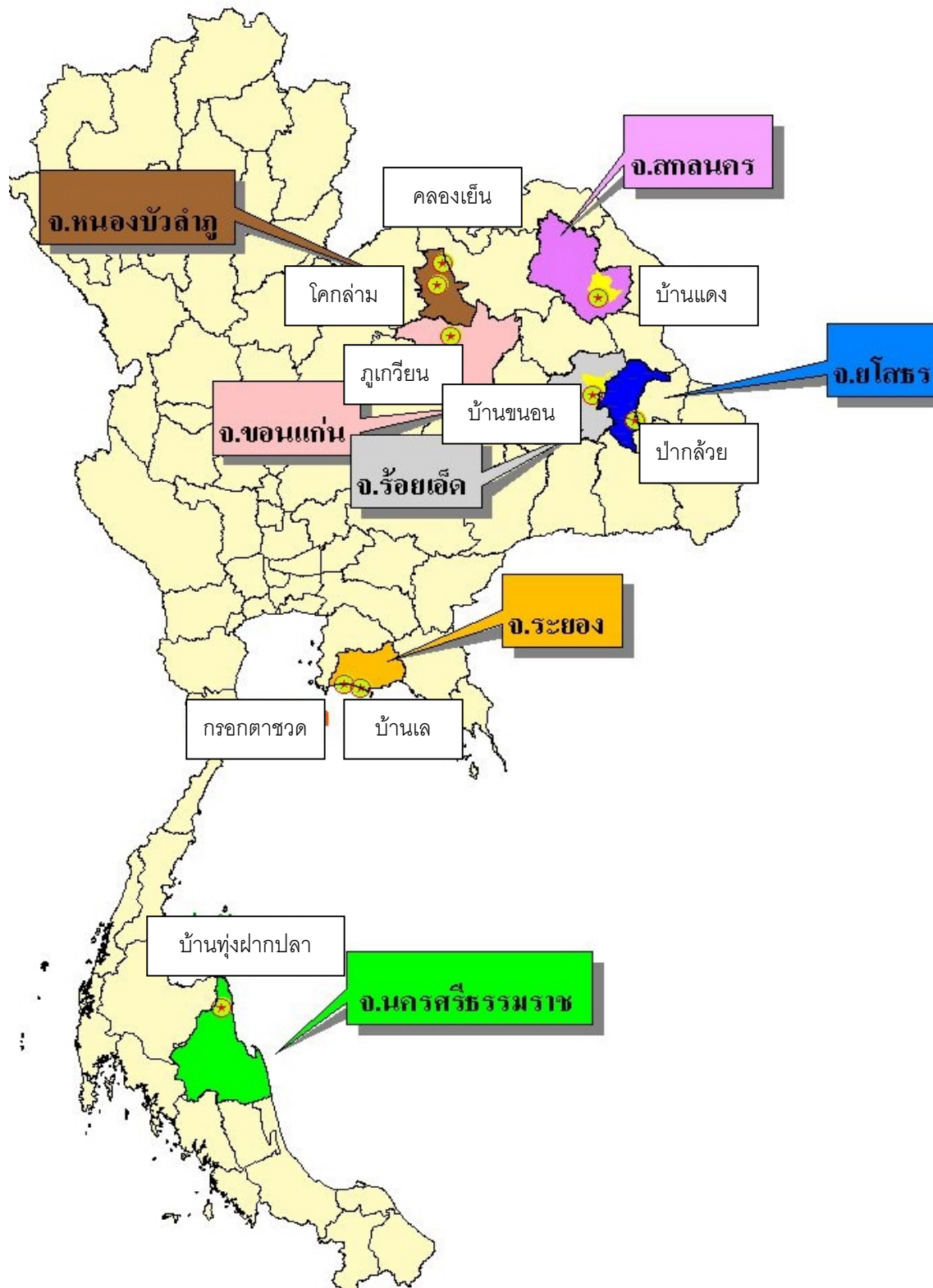
1. บ้านทุ่งฝักปลา จ.นครศรีธรรมราช
2. บ้านขนอน จ.ร้อยเอ็ด
3. บ้านแดง จ.สกลนคร
4. บ้านโคกล่าม จ.หนองบัวลำภู
5. บ้านคลองเย็น จ.หนองบัวลำภู
6. บ้านเล จ.ระยอง
7. บ้านตรอกตาซวด จ.ระยอง

8. บ้านภูเกวียน จ.ขอนแก่น
9. บ้านปากกล้วย จ.ยโสธร

โดยมีตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของพื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการดังนี้

ตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน ในพื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการ

ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ครัวเรือน	ประชากร	ลักษณะที่ตั้ง	ความอุดมสมบูรณ์	กิจกรรมที่สำคัญ
1	บ้านทุ่งปากปลา	เขาน้อย	สีชล	นครศรีธรรมราช	211	622	ที่ราบลุ่มภูเขา	สูง	ปลูกข้าว สวนยางพารา สวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เก็บของป่า
2	บ้านชนอน	ชนอน	เสลภูมิ	ร้อยเอ็ด	140	319	ที่ราบลุ่มแม่น้ำ	ปานกลาง	ทำนา ทอผ้า เย็บผ้า เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ค้าขายย่อย และรับจ้าง
3	บ้านแดง	ห้วยยาง	เมือง	สกลนคร	101	346	ที่ลุ่มเชิงเขา	ต่ำ	ทำนา การตัดไม้ เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า รับจ้าง และสถานกระบี่จากใบเตย
4	บ้านโคกลาม	ฝั่งแดง	นากลาง	หนองบัวลำภู	114	528	พื้นที่ราบลุ่ม	ปานกลาง	ทำนา ปลูกฝ้าย ผัก หม่อน เลี้ยงสัตว์ หาของป่า รับจ้าง และค้าขายย่อย
5	บ้านคลองเย็น	นาด่าน	สุวรรณคูหา	หนองบัวลำภู	109	601	ที่ลุ่มเชิงเขา	ปานกลาง	ทำนา ทำสวน ป่าไม้ เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง และค้าขายย่อย
6	บ้านเล	ตะพง	เมือง	ระยอง	327	1,666	ที่ราบชายฝั่งทะเล	ปานกลาง	ทำสวน รับจ้าง ค้าขายย่อย และทำประมงเรือเล็ก
7	ชุมชนตรอกกตาหวด	มาบตาพุด	เมือง	ระยอง	136	642	ที่ราบชายฝั่งทะเล	ต่ำ	ทำประมงเรือเล็ก รับจ้าง เกษตรกรรม และค้าขายย่อย
8	บ้านภูเกวียน	ภูเวียง	ภูเวียง	ขอนแก่น	93	371	ที่ลุ่มเชิงเขา	ปานกลาง	ทำนา ปลูกผัก หาของป่า รับจ้าง และค้าขายย่อย
9	บ้านปากกล้วย	นาคำ	คำชะโนดแก้ว	ยโสธร	71	251	ที่เนินที่ลุ่มนาท่วม	สูง	ทำนา ปลูกพืชสวนครัว ค้าโคกระบือ ประมงน้ำจืด เลี้ยงไก่เนื้อส่งโรงงาน

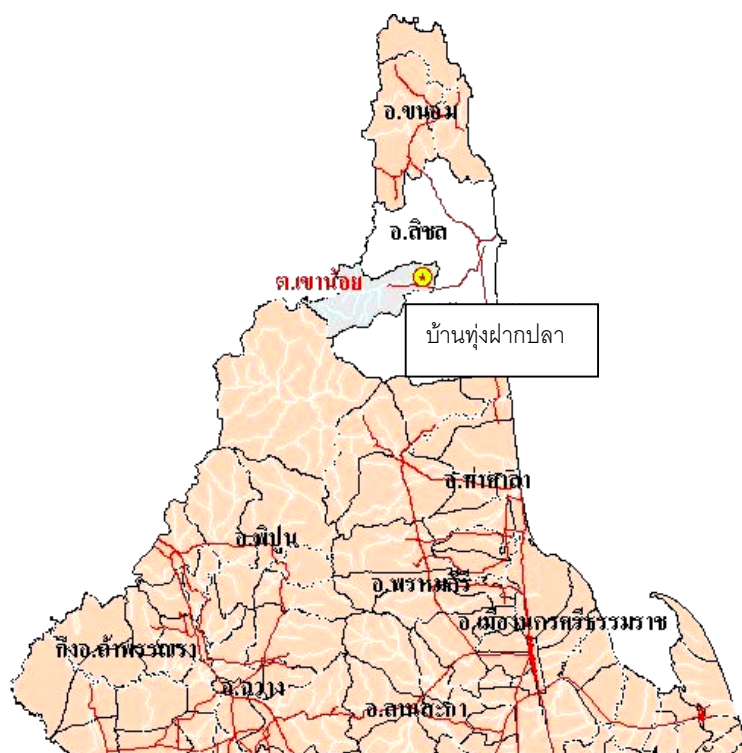

รูปที่ 1-1 แผนที่แสดงที่ตั้ง 9 หมู่บ้านในกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการประเมินผลกองทุนหมู่บ้าน

1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย

1.5.1 สภาพโดยสรุปหมู่บ้านทุ่งฝักปลา

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต ที่ตั้งของบ้านทุ่งฝักปลา อยู่ในตำบลเขาน้อย อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากจังหวัดนครศรีธรรมราชไปทางทิศเหนือ ตามแนวของถนนหลวงแผ่นดิน หมายเลข 401 (สายนครศรีธรรมราช – สุราษฎร์ธานี) ประมาณ 70 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติด เขากิ้ว เขาลานจำ เขาสูง , ทิศใต้ติดกับ คลองท่าควาย, ทิศตะวันออกติดกับ เขาสูง , ทิศตะวันตกติดกับ บ้านโนนยาน

รูปที่ 1-2 แผนที่หมู่บ้านทุ่งฝักปลา ต.เขาน้อย อ.สิชล จ.

- **ภูมิประเทศ** ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝักปลาเป็นที่ราบสลับภูเขา มีภูเขาและป่าไม้ ลักษณะดินเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพื้นที่ส่วนใหญ่ ใช้ปลูกยางพารา ปลูกข้าว สวนผลไม้ มะพร้าวและอื่น ๆ

- **ภูมิอากาศ** เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้เขตร้อนใกล้เส้นศูนย์สูตร จึงมีภูมิอากาศแบบโซนร้อน ได้รับอิทธิพลมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฝนตกชุกในเดือนตุลาคม ถึง เดือนมกราคม มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ฝนตกน้อยกว่าพื้นที่อื่นเนื่องจากติดกับภูเขากันทิศทางลมเอาไว้ พฤษภาคม ถึง กันยายน

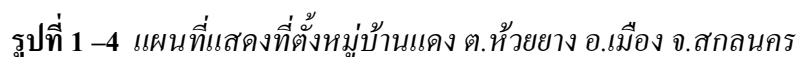
- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลา มีพื้นที่เป็นสภาพป่าไม้ในบริเวณเขากี้ เขาจานจำ เขาสูง ทำให้คนในพื้นที่สามารถไปหาของป่า เช่น น้ำผึ้ง หน่อไม้ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง เป็นต้น ในส่วนแหล่งน้ำ มีคลองไหลผ่านพื้นที่ 2 สาย คือ คลองท่าควาย และคลองพอ ใช้ในการหาปลาและใช้เลี้ยงสัตว์
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านภาคใต้
- **ลักษณะประชากร** บ้านทุ่งฝากปลา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 622 คน เป็นชาย 319 คน เป็นหญิง 303 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 211 ครัวเรือน
- **ด้านอาชีพ** คนในหมู่บ้านประกอบอาชีพสวนยางพารา ส่วนใหญ่มีการปลูกสวนผลไม้ มีมังคุด ทุเรียน เงาะ ลำไย มะพร้าว สะตอ กระจ่าง เป็นต้น นอกจากนั้นมีการใช้การประกอบกิจกรรมการทำนาเพื่อใช้กินอยู่ในครัวเรือน และสุดท้ายประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนใหญ่เป็นการค้าขายสิ่งที่ตนเองผลิตได้
- **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนในบ้านทุ่งฝากปลา หมู่ที่ 6 ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา เช่น งานสารทเดือนสิบ ประเพณีสงกรานต์และงานลากพระ ซึ่งจัดที่วัดเขาน้อย
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนบ้าน 1 โรง คือ โรงเรียนบ้านทุ่งฝากปลา ซึ่งมีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6

1.5.2 สภาพโดยสรุปหมู่บ้านชนอน

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** หมู่บ้านชนอน หมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลชนอน อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ดไปทางทิศตะวันออก (สายร้อยเอ็ด – อุบลราชธานี) ประมาณ 40 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือติดบ้านชนอน หมู่ที่ 15 , ทิศใต้ติดกับ หนองนางเต่า และหนองคู ทิศตะวันออกติดกับ ดอนป่าฮัง , ทิศตะวันตกติดกับ หนองโพนแท่งและสถานีตำรวจภูธรตำบลชนอน

- **ด้านอาชีพ** ส่วนมากประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ และมีการทอผ้า เย็บผ้า เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง เป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จฤดูการทำนา
- **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนาเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีสงกรานต์
- **ด้านการศึกษา** มีศูนย์เด็กเล็กก่อนอนุบาล 1 โรง มีสถานเือนามัย 1 หลัง

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** บ้านแดง หมู่ที่ 9 ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร ประมาณ 15 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงดังต่อไปนี้ ทิศเหนือติดกับ บ้านเหล่า ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านนาขาม ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันตก ติดกับห้วยหมากพริกและทุ่งนา, ทิศใต้ติดกับ อ่างเก็บน้ำห้วยเค็มและเทือกเขาภูพาน

- **ลักษณะภูมิประเทศ** สภาพพื้นที่ทั่วไปของบ้านแดงจะลาดจากทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือเพราะทิศใต้ของหมู่บ้านติดกับเทือกเขาภูพาน มีทางออกทาง ถนนทางเดียวนอกนั้นก็ต้องเดินข้ามลูกภู มีแม่น้ำไหลผ่านหมู่บ้านอยู่ 3 สายปลายก็จะมาประจบกัน ทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรจะอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศ

ตะวันตกจะใช้พื้นที่ในการทำนา ส่วนทางทิศใต้ชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่หาอาหาร คือ การล่าสัตว์ และเก็บของป่าเพราะเป็นเทือกเขาภูพาน

- **ภูมิอากาศ**

บ้านแดงมีอากาศ 3 ฤดู เหมือนจังหวัดอื่นๆ ในภาค

อีสาน คือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝนโดยฤดูร้อนจะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – เมษายนของทุกปี ส่วนฤดูฝนจะเริ่มตกในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม ส่วนฤดูหนาวจะเริ่มจากปลายเดือนพฤษภาคมของทุกปีถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ในช่วงฤดูหนาวอากาศในหมู่บ้านจะหนาวเย็นมากเนื่องจากอยู่ติดกับเทือกเขาภูพาน

- **สภาพดิน** ลักษณะดินของบ้านแดงจะเป็นดินร่วนปนทรายเกือบทั้งหมู่บ้าน เมื่อขุดลึกลงไปประมาณ 1-2 เมตรจะเป็นดินทราย ถ้าขุดลงไปประมาณ 5 เมตร จะเป็นดินเหนียวปนทรายและชั้นต่อไปคือดินลูกรังเนื่องมาจากพื้นที่ในการทำการเกษตรของหมู่บ้านส่วนมากเป็นดินร่วนปนทรายทำให้กักเก็บน้ำไว้ไม่ค่อยได้ ดินสามารถเพาะปลูกได้แต่ให้ผลผลิตไม่ดก เนื่องจากดินไม่อุ้มน้ำ

- **ประชากร** บ้านแดงปัจจุบันมีจำนวน 101 หลังคาเรือนมีจำนวนประชากรทั้งหมด 364 คนแยกเป็นเพศหญิง 163 คน และเพศชาย 183 คน

- **ด้านอาชีพ** มีการประกอบอาชีพหลายอาชีพ ได้แก่ ทำนา , หาของป่าเพื่อกินในครอบครัวและขาย , เลี้ยงวัว/ควาย , รับจ้างและ หัตถกรรมจักสาน

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมของชนกลุ่มน้อยในเขตภูเขาของอีสาน

- **ด้านศาสนาประเพณี** ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี คือผีตานงอย ยังมีวัฒนธรรม ความเชื่ออีกอย่างที่เรียกว่าผีหมอเป็นผีที่อยู่ประจำบ้านเรือนหรือผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่ปกปักรักษาคนในบ้านเรือนไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือรักษาให้หายป่วยโดยมีวิธีการเรียกว่าการ “เข้า” (การรักษาแบบจิตวิทยาโดยการฟ้อนรำ) และมีประเพณีสำคัญที่ชุมชนยังปฏิบัติอยู่เช่น งานบุญกองข้าว ในเดือนยี่ , พิธีเลี้ยงผีปู่ตาในเดือนสี่ , งานสงกรานต์ในเดือนห้า เป็นต้น

- **ด้านการศึกษา** บ้านแดงไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านจะใช้โรงเรียนร่วมกับบ้านบอน สหราษฎร์บำรุงระยะทางจากบ้านไปก็ประมาณ 1.50 กิโลเมตร รวมทั้งหมอดมี 4 หมู่บ้านที่ใช้โรงเรียนเดียวกันกับบ้านบอน,บ้านแดง,บ้านเหล่า, บ้านห้วยยาง แต่ก่อนบ้านแดงเป็นหมู่บ้านเล็กมีเพียง 7 ครอบครัวเท่านั้น แต่ก่อนเรียนที่วัดบ้านบอนสมัยยังไม่มีโรงเรียน ระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 ประถมศึกษาปีที่ 6 สูงสุดก็ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มี เพียง 3 คนจากทั้งหมู่บ้าน

1.5.4 สภาพโดยสรุปบ้านโคกล่าม

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** หมู่บ้านโคกล่าม หมู่ที่ 3 อยู่ในเขตการปกครอง ตำบลฝั่งแดง อำเภอากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากที่ว่าการอำเภอ 11 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้าน นำคำไฮ ตำบลนาคำไฮ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศใต้ติดกับบ้านโนนสา ม.9 ตำบลฝั่งแดง อำเภอากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันออกติดกับบ้านหินลับ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาหนองทุ่ม ม.6 ตำบลฝั่งแดง อำเภอากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีลำห้วยพะเนียงไหลผ่านทางทิศใต้ของหมู่บ้าน สภาพดินเป็นดินลูกรัง ดินเหนียว พื้นที่เป็นป่าโปร่ง มีเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** มีแหล่งน้ำสำคัญหลายแห่ง เช่น ลำพะเนียง ซึ่งเป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน , ห้วยนา , ห้วยโจด , ห้วยไฮ และมีป่าไม้แบบป่าห้วยไร่ ปลายนาที่พอให้ชาวบ้านได้หาอยู่หากินหลายแห่งเช่น ป่าโคกเห็ด

ไค , ป่าโคกบักหนู , ป่าโคกนาปง เป็นต้น

- **ลักษณะประชากร** การบริหารส่วนท้องถิ่น มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้านจำนวน 2 คน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 528 คน แยกเป็นผู้ชาย 275 คน และผู้หญิง 253 คน จำนวนครัวเรือน 114 ครัวเรือน

- **ด้านอาชีพ** ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ ทำนาข้าว , ปลูกพืช , เลี้ยงสัตว์ และอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ย 30,000 บาท/คน/ปี มีผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นรายได้หลักของหมู่บ้าน ประชากรอีก 10% ของหมู่บ้านเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด , ต่างประเทศ

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน
- **ด้านศาสนาประเพณี** มีวัด 1 แห่ง ประชากรนับถือศาสนาพุทธ มีการดำรงประเพณีการขัดเกลากาทางสังคม เรียกว่าฮีดลีสอง คลองลีสี่ เช่นหมู่บ้านอีสานทั่วไป ภายใ้ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่าง พุทธ , ผี และพราหมณ์
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง มีครู 5 คน นักเรียน 112 คน
- **ด้านการสาธารณสุข** มีอนามัยประจำตำบลตั้งอยู่บ้านก่าน ต.ฝั่งแดง อ.นากลาง จ.หนองบัวลำภู ห่างจากบ้านโคกล่าม 7 กิโลเมตร และได้จัดตั้งอาสาสมัครเพื่อสำรวจข้อมูลความต้องการของหมู่บ้านด้านสาธารณสุข
- **ด้านสาธารณูปโภค** มีระบบไฟฟ้าในหมู่บ้านทุกครัวเรือน มีโทรศัพท์สาธารณะ 1 แห่ง มีระบบน้ำอุปโภค บริโภค อยู่ในระหว่างการดำเนินงานของกรมทรัพยากรธรณีวิทยา จัดระบบวางท่อประปาหมู่บ้าน

1.5.5 สภาพโดยสรุปบ้านคลองเย็น

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** หมู่บ้านคลองเย็นอยู่ห่างจากจังหวัดหนองบัวลำภู ทางด้านทิศตะวันออกเป็นระยะทาง 52 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอสวรรคุดหาเป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร หมู่บ้านทอดยาวไปตามถนน รพช. กุดดินจี่ – สุวรรณคูหา โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านโนนชาต ตำบลนาด่าน อำเภอสวรรคุดหา จังหวัดหนองบัวลำภู ,ทิศใต้ติดกับบ้านหนองบัวน้อย ตำบลนาด่าน อำเภอสวรรคุดหา จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันออกติดกับเทือกเขาภูผาแดง ซึ่งมีพื้นที่ 1,000 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับลำห้วยบน

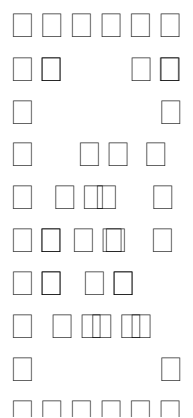

รูปที่ 1- 6 แผนที่แสดงที่ตั้ง หมู่ บ้านคลองเย็น

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นที่ราบสลับเนินเตี้ยๆ มีพื้นที่ป่าไม้ส่วนบุคคลหลายแห่ง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา ทำไร่ และมีการทำสวน ที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ไม่อุดมสมบูรณ์มากนัก ในหมู่บ้านมีพื้นที่ดินทำกินทั้งหมด 1,033 ไร่ ในหมู่บ้านมีสระน้ำสาธารณะอยู่ 1 แห่ง คือ สระคลองเย็น ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดของหมู่บ้านในปัจจุบัน ชาวบ้านได้เอาปลาไปเลี้ยงในกระชังเป็นการส่วนตัว

- **ภูมิอากาศ** หมู่บ้านคลองเย็นมีสภาพอากาศ แบ่งเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่พฤศจิกายน ถึง มกราคม บางปีถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึง กันยายน 2 ปีที่ผ่านมาฝนตกชุกถึงเดือนตุลาคม บางแห่งมีน้ำท่วมมาต่อเนื่อง ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่ง ในด้านแหล่งน้ำได้แก่ ลำห้วยบน , ลำห้วยส้มป่อย และ ลำห้วยน้ำคำในด้านป่าไม้ ได้แก่ ป่าช้า(ป่านองแซง) มีจำนวน 30 ไร่ , ป่าดอนหมีจำนวน 1 ไร่ และป่าหัวไร่ปลายนา มีจำนวน 500 ไร่

- **ลักษณะประชากร**

หมู่บ้านคลองเย็นมีประชากรทั้งสิ้น 601 คน เป็นชาย 299 คน เป็นหญิง 302 คน มีจำนวน 109 หลังคาเรือน

- **ด้านอาชีพ** คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน และค้าขายบ้าง ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่ทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติเพื่อขายและใช้เองในครัวเรือน

บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน และค้าขายบ้าง ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่ทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติเพื่อขายและใช้เองในครัวเรือน

□□□□□□□□ □□ □ □□□□□
 □□□□□□□□□□ □□□□□ □ □□□
 □□ □□□□ □ □□□□□□□
 □□ □□□□ □□□□□□□□ □□□
 □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□

- **วัฒนธรรม** เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน

- **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนในหมู่บ้านคลองเย็นนับถือศาสนาพุทธ มีงานสำคัญในหมู่บ้านที่ปฏิบัติเป็นประจำปี ได้แก่ บุญสงกรานต์ บุญเบิกบาน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญห่อข้าวสาต บุญออกพรรษา บุญกฐินหรือบุญดอกข้าวหรือบุญผ้าป่า

- **ด้านการศึกษา** หมู่บ้านคลองเย็นมีโรงเรียน 1 แห่ง ซึ่งสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียน 530 คน

1.5.6 สภาพโดยสรุปบ้านเล

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** บ้านเล ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 ของตำบลตะพง อำเภอมะนัง จังหวัดระยอง อยู่ห่างจากจังหวัดระยองไปทางทิศตะวันออกตามแนวของถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) ประมาณ 20 กิโลเมตร ห่างจากที่ตั้งอำเภอมะนัง 15 กิโลเมตร และห่างจากที่ตั้งตำบล ประมาณ 6 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 2.8 ตร.กม หรือ 1,750 ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับพื้นที่หมู่ 6 และเขายายดา , ทิศใต้ติดอำเภอไทย (ชายหาดแม่รำพึง) , ทิศตะวันตกติดกับพื้นที่หมู่ 10 บ้านปากคั่น , ทิศตะวันออกติดกับพื้นที่หมู่ 1 ตำบลเพ

● ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านเล ตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่เรียกว่าที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ด้านตะวันออก ภูมิประเทศลาดเอียงจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ประกอบด้วยแนวสันทรายเก่า(old beach) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โขด” หรือ “เนิน” สลับกับภูมิประเทศที่ลุ่มน้ำขัง (back swamp) หรือที่ภาษาถิ่นเรียกกันว่า “จำรุง” หรือหนอง

พื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง หรือที่เรียกว่า “จำรุง” นับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำต่างๆ

พืชพันธุ์ดั้งเดิมที่พบในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นไม้วงศ์ยางนา และพืชที่ขึ้นตามป่าชายหาด เช่น ตะขบป่า มะขามป้อม พบในบริเวณที่เป็นเนิน ทราย ส่วนเสม็ด ขาว ลิเกา และกกจะพบใน

บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ

ขังหรือหนอง มีลำรางหรือทางระบายน้ำธรรมชาติทอดตัวในแนวตะวันออกตะวันตกอยู่ด้านล่างของพื้นที่ใกล้ชายทะเล ด้านตะวันตกและตอนกลางของพื้นที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองสาบน้อย และคลองตันจิก ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้านห่างไปประมาณ 1 กม. มีหินธรรมชาติในทะเลเรียกว่าหินขาว เป็นจุดที่ชาวประมงในหมู่บ้านใช้ในการจอดเรือมาจนทุกวันนี้

● **ภูมิอากาศ** บ้านเลอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพัดพาเอาความชื้นในอ่าวไทยเข้ามาพื้นที่บริเวณนี้ทำให้มีฝนตกหนักในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงประมาณกลางเดือนตุลาคม ปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั้งปีอยู่ในช่วง 1,500 -1,800 ส่วนลมมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลมอุกาฟ้าเหลือง” จะพัดเอาความแห้งแล้งเข้ามา